

F I G Y E L Ő

Könyvek a délvidéki magyarság húsz esztendejéről.

Különös örömmel fogadjuk az első összefoglaló írásokat a délvidéki magyar kisebbség húsz esztendő életéről. Két könyv fekszik előttünk, mindkettő még a Jugoszláv állam életének utolsó napjaiban készült, de átfogó szempontjaival már inkább az új viszonyok szolgálatára hivatott, mint eredeti célkitűzésére: a kisebbségi önismeret fejlesztésére. Mintha ösztönös érzék sugallatai vezetnék e kiadványok íróit, amely a csillagok járásából, a levegő friss illataiból sejti meg a reggel közeledését.

Csuka János, a szabadkai újságíró *Kisebbségi Sorsban* című művének első kötete (Szabadka, 1941. 127. l. Minerva kiadása) cikket, tanulmányokat gyűjt egybe, érdekesen szemléltetve, hogyan dolgozott a nehéz időkben „a magyar kisebbség éber lelkiismerete”: a sajtó. Különös, hajlékony fogalmazású írások ezek, jól megmért szavakkal, olykor a szárazan hideg adatok odavetésével is tüzetesebben szólva minden retorikánál, olykor pedig egyenesen a ki nem mondott, de magyar elmében logikusan adódó gondolatokra célozgatva: van úgy, hogy az elhallgatott szó súlyosabb a kimondottnál. Az irodalomtörténezszt a kulcsregényekkel és allegóriákkal játszó régi magyar korzakokra emlékezteti ez az írásmód, amely minden ízében érzeti a merev kor minden jellegzetességét. Az előszó, amely már a felszabadulás után íródott, kü-

lön magyarázó szavakat szán e sajátos, inkább célozgató, mintsem világos és egyértelműen fogalmazott tanulmánystílus meghatározásának. „A szerbek lelkialkata, vérmérséklete, türelmetlen uralkodói nagyravágyása, államvezetési hiányossága egészen különös szint, jelentőséget és hangsúlyt adott a mi életfenntartási küzdelmeinknek, ami az itt következő írások merevségét, szokatlan hangját s szerkezeti összeállítását megindokolja... Innen van az is, hogy a tanulmányok, helyzetismertetések néhol a pusztá nyers számokra szorítkoznak, hiszen még megjegyzést sem igen fűztünk a rólunk kialakuló véleményekhez, nem védekezhettünk úgy, ahogy akartunk.“

Az irodalmi formánál természetesen sokkal jellemzőbb a kisebbségi sorküzdelmekre vonatkozóan nyújtott adatanyag. Csuka János szemmel láthatóan a Magyarországon végigszántó szociográfiai érdeklődés sodrában iskolázott módszerrel dolgozik: kimutatásokkal, táblázatokkal, statisztikákkal, szívesen engedi át a szót az adatoknak, de a lehetőséghez képest okos és elgondolkodtató magyarázó sorokkal fedve fel a számok értelmét. Felvonulnak előttünk a délvidéki magyarság iskolaviszonyainak adatai, a délvidéki városok népmozgalmi képe, külön fejezetek szólnak azokról, akiktől elvették a földet és akiknek odaadták, sokatmondó összefoglalást olvashatunk a délvidéki

magyar munkás élet- és bérvizonyairól és a magyar szakmunkások költözködésének tanulságairól, a jugoszláviai németek kulturális és gazdasági szervezeteiről, a szerbek délvidéki telepítési terveiről stb. Csak természetes, hogy e nagyjelentőségű kérdések adatszerű vizsgálatában a magyar kisebbség ujságírójának nem állnak rendelkezésére olyan eszközök, amelyek egy-egy kérdéskör tárgyilagos és pontos felmérését lehetővé tennék. Az önálló kutatástól elzárt kisebbségi magyar éles szem azonban a szerb kiadványok, hivatalos állami összeállítások és tudományos munkák lapjain is könnyű tájékozódással fedezi fel a magyar szempontból értékes anyagot. Valamennyi tanulmány szerb szerzők munkáira hivatkozik, szinte azt mondhatnók, a pusztá könyvismertetés szerény köntösét ölti magára, de ebben az áruhában a legégetőbb magyar feladatok megbeszélésére vállalkozik. Ahogy lehet...

Különös érdeklődésre tarthat számot a mai magyar olvasónál „A szerbség feladatai és a nemzeti kisebbségek” című tanulmány, amely szerb nyilatkozatok közül a kisebbségi és többségi elemek viszonyának megvilágítására. Sajátságos, ellentmondásokkal tele sorok ezek, különösen a Glasz Szrpszke Matice című folyóirathól közölt anyag. Ez a némi békülékenységre hajló orgánus egyfelől nyomatékosan hangsúlyozza a szerbség előjogait a Vajdaság földjén: „csak mi, szerbek tudjuk a Vajdaságban kimutatni nemzeti multunkat; a régi Magyarországon a vajdasági magyarok és németek nem rendelkeztek nacionalista intézményekkel és ilyenek csak nekünk, szerbeknek voltak.” S mégis a birtokon belül

levők nem nyomhatják el csodálkozásuk szavát még annak a szerény szellemi, politikai és gazdasági cselekvőképességnek látványán sem, amelyet a tájon — szerintük a szerbségnél élenkebben — a kisebbségek mutatnak. „Rámutatunk egy körülményre: a mi magyarjaink és németeink tradíciók nélkül is gyorsan behelyezkedtek a kisebbség szerepébe Jugoszláviában,” írja Milutinovics, éppen az előbb is idézett cikkében. „Ezen a területen soha nem voltak a magyarok nemzeti szempontból tekintve annyira aktívok, mint mostanában. Ne értsenek azonban félre bennünket: minden hátsó gondolat nélkül mondjuk ezt, mert távol áll tőlünk minden sovinizmus és nemzeti türelmetlenség. Mindössze arra akartunk rámutatni, hogy mi mindent tudtak létrehozni a magyarok és a németek a Vajdaságban. Egyben figyelmeztetni akarunk a mi kötelességeinkre: mit kell tennünk, ha meg akarjuk tartani mostani pozíciónkat, hogy megerősítsük és a további eredményes versengésre alkalmassá tegyük magunkat”. Csuka könyvében a magyarság tervszerű visszaszorításának sokszor hivatalosan fémjelzett adatai között egyenesen mosolyra késztet ez a szerb jövendőn aggodalmaskodó megnyilatkozás.

A könyv kétségkívül hasznos kiindulópont további munkánkhöz. Második kötete a szerzőnek impresszionista-naturalista árnyalású novelláit tartalmazza.

Más oldalról világítja meg a kisebbségi életküzelmeket *A Zágrebi Magyar Egyetemi Hallgatók Kultúregyesületének Értesítője*, amely Számot Adunk címen foglalja össze az intézménynek 1932 és 1940. között folytatott tevé-

kenységét. (Összeállította a szerkesztőbizottság. Zagreb, 1940. 152. l. Tiskara Sek.) Zágráb tudvalevőleg a szegényes jugoszláviai magyar főiskolai életnek központja volt, amellyel a kedvezőbb fekvésű és olcsóbb gazdasági megoldást biztosító szerb főváros csak helylyel-közzel versenyezhetett. Ennek valószínű magyarázata, hogy a horvát egyetem megértéssel fogadta a magyar fiatalságot. „Mint nemzeti kisebbséghez tartozó diákok, őszinte és jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy a zágrebi egyetemen nemzetiségünk miatt sohasem észleltünk ellenünk irányuló nemzeti türelmetlenséget, vagy elfogultságot,“ olvassuk az előszóban. A kultúregyesület szervezeti alapjait még 1924-ben a korábbi katolikus jellegű „Vojvodina“ rakta le s tőle örökölte szélsőséges áramlatoktól érintetlen meg nem alkuvó magyarságát és keresztény célkitűzéseit. A beszámoló biznysága szerint az egyesületnek kettős tevékenysége volt. Egyfelől egységes és magyar szellemű nevelést kívánt biztosítani az idegen viszonyok között más irányú hatásoknak kitett magyar egyetemi ifjúságnak; másfelől a mind súlyosabb megélhetési gondokkal küzdő fiatalok tanulmányainak szociális előfeltételeit kívánta biztosítani. Az első munkakörben maguk a tagok buzgólkodnak a lehetőség határai között, kiki szakismereteihez mértén. Évről-évre pontos összeállítások közlik az összjöveteleken elhangzott előadók és előadások jegyzékét, amelyek hű képet adnak az ifjúság változó érdeklődési irányáról. Külön magyar helyesírási tanfolyamok ismétlődnek az egyesület életében, énekkar, cigányzenekar működik, magyar népdalokat és értékesebb műdalokat tartalmazó

nótáskönyv lát napvilágot. Utóbb előadássorozatok vezetnek be a magyar ifjúságot a magyar irodalmi és történelmi ismeretekbe, alkalmi ünnepélyek, kulturesték, hangversenyek rendezése tartkítja a másort. Külön szakosztályok létesülnek, hogy előkészítsék a kisebbségi sors feladatainak teljesítésére a különböző élethivatású hallgatókat s megismertessék azokkal a sajátosan kisebbségi nehézségekkel, mivel a jogi, az orvosi, az állatorvosi pálya jár.

A kötet olvasója nem zárkózhatik el csodálatának kifejezésétől, hogy e gazdag, tartalmas és mindenben az ifjúság saját erejére épített egyetemi egyesület milyen meg nem alkuvó következetességgel tart ki — olykor komoly áldozatok árán is — keresztény célkitűzései, gyökeresen magyar elvei mellett. A főiskolás ifjúság életét ősidők óta jellemző társadalmi megnyilatkozások, bálak és ünnepélyek mögött valóban az önnevelés, az elmélyülő belső egyesületi munka komoly erőfeszítései folynak a Kultúregyesületben s ha a beszámolónak vannak is szemünket sértő pontjai, el kell ismernünk, hogy szellemi téren a végzett munka szokatlanul színvonalas és tiszteletreméltó.

Bizonyos szempontból még tanulmányosabbak azonban a beszámolónak a Kultúregyesület diák-szociális tevékenységét jellemző részletei. Hogy a költségvetés nemegyszer közelíti meg az 50.000 dináros keretet, annak magyarázatául a könyvnek az a nem kevesebb, mint 14 lapja szolgálhat, amely az egyesület pártoló tagjait sorolja fel. Magánosok és jogi személyek, egyházi hatóságok és társadalmi egyesületek nevei sorakoznak fel ezen a listán s az olvasónak az a benyomása, hogy

az egész kisebbségi társadalom lehetőségeihez mérten sorompóba lépett, hogy a magyar értelmiség utánpótlását áldozataival biztosítsa. A Kultúregyesület függvénye gyanánt működő menza az intézménynek egyik büszkesége: kiemelte a Zágrábban tanuló magyar ifjúságot a nincstelenség nem egyszer fenyegető szakadékából. Az 1938/39. iskolaévben, amelynek elszámolásait még közli a kiadvány, az egyesületnek 78 rendes és 25 rendkívüli (abszolvens) tagja volt s ugyanekkor a menza összforgalma 211.890 dinár, segélykiutalása pedig 29.400 dinár. „Főiskolásaink szociális helyzetének javítására a szövetkezeti szervezkedés irányelvei szerint történő önszegélyezés bizonyult legmegfelelőbbnek,“ olvassuk a számszlopokat kísérő érdekes magyarázatot. „Szervezkedésünkkel elértük azt, hogy azt az összeget, amit rajtunk mások keresnének meg, a mi menzánk keresi meg és ezt segély formájában adja azoknak, akiknek erre szükségük van.“ Az eredmények ezen a vonalon is figyelemreméltóak, holott a beszámoló szerint korántsem rendelkezünk olyan anyagi forrásokkal, mint a többségi, a német és a zsidó diákság menzái.

Nem volna teljes ismertetésünk, ha nem emlékeznénk meg az értesítő ama fejezeteiről, amelyek a zágrábi magyar diákság közgondolkodásának adnak hangot becsületos nyíltsággal, nagyrészt meglepő józansággal, de egyben — s ezt különösen ki kell emelnünk — egyezkedést nem tűrő határozottsággal. Ezek az erények még a kisebbségi élet jelenségeinek megbeszélésében is köntörfalazás nélkül jelentkeznek. Így a délvidéki irodalmi viszonyokról szóló fejezet azt az álláspontot fog-

lalja el, hogy az itteni sokszor színvonalas írások „azonkívül, hogy a Vajdaság területén, a Vajdaságban élő, vagy innen elköltözött írók írták, semmi különösebb és sajátosabb vajdasági jelleggel nem bírnak. Mert ahhoz, hogy külön vajdasági irodalomról beszéljünk, az irodalomnak valami külön vajdasági célt, hangot, küldetést és színt, főleg pedig kisebbségi életünkben vett vonatkozásokat is kellene tartalmaznia.“ E feltételek adva voltak Erdélyben, folytatja a beszámoló, „ezzel szemben nálunk a külön vajdasági jellegnek a fennebb említett sajátosságok hiányában, erőltetett módon való kihangsúlyozása csak mesterkéltné, erőszakolt és főleg indokolatlan elkülönítést jelent.“ Ez az érdekes álláspont, amely bizonyára alkalmas arra, hogy ellenmondásokat váltson ki, természetesen nem tagadja meg a délvidéki írók szolgálatainak természetes értékeit. Bár az Értesítő szerint a Délvidék földjén lenyűgöző hatású remekmű nem született, az irodalmi mozgalmaknak vannak nemzeti szempontból értékes szolgálatai. „Ezeknek a kiváló embereknek az irodalmi élet fellendítése és megszervezése körüli ténykedése sokszor többet jelent, nagyobb értéket képvisel, mint saját írói munkásságuk,“ olvassuk a beszámolóban. Bizonyos azonban, hogy az ifjúság véleményét tolmácsoló irat vallomásai is igazolják, hogy a húsz éves különélés alatt a délvidéki szellemi élet nem teremtett egységesen elfogadott és egyértelműen vallott programot s nem támaszkodhatott egységes közvéleményre a társadalomban s valószínűleg az irodalom képviselőinél sem.

A két könyv bizonyára sok más szempontból is figyelemreméltó,

sokoldalúságáról csak halvány képet adhattak e sorok. Mindkettő egy csöndes szívós harc emléke, amelynek nemcsak fájdalmas, de

felemelő mozzanatai is vannak, amelyek minden idők magyarja számára tanulságokkal szolgálnak.

SÁNDOR ISTVÁN.

Mile Budak, a horvát ujjászületés írója.

Mikor 1938-ban a legnagyobb és legrégebb horvát kultúregyesület, a *Matica Hrvatska* kiadásában Mile Budaknak, a már jónévű írónak „*Ognjiste*“ („*Tűzhely*“) című hatalmas, majdnem 900 oldalas parasztregénye a könyvpiacra megjelent, a közönség nagy része azonnal felfigyelt az új, friss és tiszta hangra, és megérezte az ősi, szinte mitológikus szemléletmódnak a sorokból áradó varázsát. A második kiadás után az ujjongó kritikusok már úgy írtak róla, mint a legjobb modern horvát regényről, mely mint a likai parasztság hősi életének szinte eposzi színvonalú bemutatása, a hamisítatlan és romlatlan horvát lélek egyik legszebb, klasszikus megnyilatkozása. Az ezután következő könyvnapok alkalmával a zágrábi rádióban és a vidéki városokban külön előadások keretében méltatták a nagy művet: az új, önálló Horvátország pedig, az idei, 1941-es őszi színházi évadot a maga teljességében a nemzeti ujjászületés gondolatának szentelve, elsősorban is A. *Sztarcsevicsnek*, — „a haza atyjá“-nak — „*Falusi prófétá*“-ját és M. Budak „*Ognjiste*“-jét óhajtotta drámai feldolgozásban színre hozni. A munkát 1941-ben november közepén mutatták be a zágrábi színházban fényes külsőségek között, az egész horvát kormány jelenlétében, amelynek maga Budak is

tagja volt. (Nemrég berlini nagykövetté nevezték ki).

Hogy e páratlan sikert, a közönség elragadtatásának okait teljesen megértsük, ismernünk kell a világháború utáni horvát-ság lelkiállapotát, melyet a Jugoszláviában dúló politikai és társadalmi ellentétek, és az egyre súlyosbodó gazdasági és szellemi válságok igen érzékennyé és ingerlékennyé tettek. Ebben a feszült és bizonytalan légkörben, a többiek közül kiemelkedve, a leghatározottabb és legöntudatosabb horvát álláspontot Budak képviselte, akinek kérelhetetlen őszinteségű és tragikus alaphangú regényeiben és elbeszéléseiben kétségtelenül a mai és a régi horvát-ság legjellegzetesebb problémáival találkozunk.

Puritán és feddhetetlen egyéniségével, megingathatatlan és fanatikus hitével ő volt az igazi szellemi vezére annak a harcias, nacionalista ifjúságnak és politikai csoportnak, mely az önálló Horvátország híveit egyesítette magában. Jugoszlávia széthullása után az új horvát államfő, A. Pavelics doglavnik, azonnal maga mellé vette munkatársnak, s a kultuszárca élére állította. Így ezekben az időkben, annak az érdekes jelenségnek lehettünk tanui, hogy szomszédainknál a szellemi élet központi, politikai irányítója egyúttal egyik legnagyobb regényírójuk volt.